

Хмель О. Д.

Асистент

Кафедри Основ архітектури та архітектурного проектування КНУБА,
khamel.od@knuba.edu.ua
orcid.org/0009-0008-6750-9916

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ КОМПЛЕКСНОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ТА СТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ - ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНОГО ПАРКУ “ЗАМКОВА ГОРА” В М. КИЄВІ

© Хмель О. Д., 2026

<https://doi.org/10.32347/2519-8661.2026.35-36.216-222/>

Анотація. Ревіталізація (процес повернення до життя занедбаних об’єктів, територій шляхом їх відновлення та надання нового змісту чи функцій) в історичному середовищі міста є складним, важливим і вкрай громадсько значущим завданням. Однією з таких територій в історичному середовищі Києва є Замкова гора (Фролівська, Киселівка), на сьогодні важкодоступна, непорядкована, історично та археологічно маловивчена, не використовується. При цьому для міста, його планування, громадської інфраструктури, історичної значущості має непересічне значення і потребує комплексної ревіталізації на основі всебічних досліджень, у т.ч. - міжнародних (історико-археологічних, архітектурно- містобудівних, культурологічних, соціологічних, тощо) досліджень. Результатом цієї роботи має стати створення на території Замкової гори (з прилеглими ділянками) нового громадського простору – історико-культурного, археологічного, наукового, громадсько-туристичного парку «Замкова гора у м. Києві».

Ключові слова: Замкова гора, історико-культурна спадщина, комплексна ревіталізація території, археологія, міське планування, музеєфікація, комплексний благоустрій, об’єкти необхідної інфраструктури.

Фото 1. Панорама Замкової гори з півдня. Існуючий стан, 2025 р.

Постановка проблеми. Територія Замкової гори, що є предметом розгляду даної статті розташована в історичному середмісті Києва, у Подільському адміністративному районі, обмежена урочищами «Гончарі-Кожум'яки», садибами Житнього ринку, Фролівського монастиря та Андріївським узвозом. Навіть за обмеженими археологічними даними відомо, що ця територія була постійно заселена людськими поселеннями у т.ч. укріпленими з 3-го тисячоліття до н.е. За геологією гора –природний останець, що утворився у четвертинному періоді і здіймається над рівнем Дніпровської заплави на 70- 80 метрів. Раніше гора була пов'язана зі Старокиївською горою вузьким перешийком між горами Уздихальниця і Клинець (частиною Замкової), який у 1711-1712 роках був зритий за наказом тодішньої влади, що призвело до відокремлення Замкової гори від решти Верхнього міста та започаткувало її запустіння і утворення у майбутньому вулиці Андріївський узвіз. Розміри гори –бл.450 на 250 метрів (у підніжжя) та бл.250 на 100 метрів (верхнє плато), площа –бл.10 га. Територія має відповідний охоронний статус об'єкту культурної спадщини. Насьогодні територія Замкової гори важкодоступна, невпорядкована, захаращена. У вечірній час на фоні сяючої вогнями панорами міста виглядає великою, похмурою темною плямою. Непоправної шкоди непересічній, безцінній археологічній спадщині цієї території завдало рішення місцевої влади у першій половині 19 сторіччя про дозвіл Фролівському монастирю влаштувати на цій території міський цвинтар з відповідними спорудами, який діяв більше 100 років і сьогодні збереглися його невпорядковані рештки. І головне –історично та археологічно територія Замкової гори малодосліджена, але навіть із того що відомо, безумовно пов'язана з великими проміжками часу та подіями з історії не тільки нашого міста та народу, а й інших сусідніх народів та країн (як мінімум Литви, Польщі та навіть Німеччини). І для вивчення цього, привернення громадської уваги, та відповідного використання і популяризації цієї території, її комплексної ревіталізації доцільно створення на ній постійно діючої міжнародної історико-археологічної експедиції з подальшим своренням своєрідного історико-археологічного парку-скансену та громадського простору «Замкова гора в Києві».

Аналіз відомих досліджень та публікацій. Історико-археологічні дослідження території Замкової гори розпочалися у кінці 19 сторіччя, проте мали вибірковий, епізодичний характер:

- 1894р., 1897р., - М.Петров;
- 1932-1940р.р., 1948р. – С. Магура, В. Богусевич;
- 1963р. – М.Брайчевський.

І навіть цими вибілковими дослідженнями тут був виявлений багатий археологічний матеріал-свідчення стародавньої історії заселення цієї території, у т.ч.- культурні шари Трипільської культури (4 – 3 тисячоліття до н.е.), Зарубинецької культури (бл. 200р. до н.е. – бл. 200р. н.е., протослов'яни), Черняхівської культури (бл. 230 – 450р.р. н.е., готи, ранні германці), Римського періоду- численні клади монет (2 ст. до н.е. – 2ст. н.е.), культурні шари 6 – 10 ст.ст. (численні візантійські, арабські, перські монети, кераміка, фібули, залишки цегляної будівлі 10 сторіччя. У подальшому, у пізньому середньовіччі, коли Київ входив до складу Великого Князівства Литовського, Руського та Жемайтського (ВКЛ- у 14- 16 сторіччях), та Речі Посполитої (у 16- 17 сторіччях) замок на Замковій горі був відновлений після монгольського руйнування 13 ст., за наказом Великого князя Вітовта Великого і став найбільшим фортифікаційним укріпленням на середньому Подніпров'ї, резиденцією глави відновленого Київського князівства, Київського князя Володимира Ольгердовича з династії Гедеміновичів, та у подальшому- Київських князів- його сина Симеона та онука Олелька. На території замку був князівський палац, будинок воеводи, казарми гарнізону, монетний двір, де карбувалася перша власне українська монета, тощо. У 16- 17 сторіччях замок був важливим східним форпостом Польщі- Речі Посполитої. У той час Київ вже був розвиненим європейським містом, осередком освіти і культури (Києво-Могилянська академія), мав місцеве самоврядування- Магдебурзьке право. У 1530-х роках під керівництвом «городничого» Івана Служки замок був ґрунтовно реконструйований та укріплений. Зберігся досить докладний урядовий опис («Ревізія») Київського замку 1545 року (Г. Івакін

«Історичний розвиток Києва 13- 16 ст.ст., К.,1996, Б.Єрофалов «Римський Київ» К. 2019): «Замок Київський з дерева соснового тесаного уроблен, городен- 133, удовж никоторіє с них по 4 сажені, іншіє меньші, всі с блінкован'єм добрим, дралицями не тонкими подбитим, с помости с подсябит'єм с дверьми, а с столбами, где іх потреба». Блінкован'є- споруджена по верху фортечного валу захисна стінка з дахом та бійницями, подсябит'є- висунуті назовні частини блінкован'я з отворами-бійницями знизу для зкидання вражаючих матеріалів на осаждаючих. «Веж 15, рублені вежі совитими стінами, а на 6 углов округл, нижли одна с них на 4 угли. Все вежі с подсябит'єм, а покрит'єм добрим, с помости с столбами, с стрельбами середними, верхніми, і виведени дахи стенніє повишей. Стени знадвор'я облєплєні все глиною аж до блінкован'я, толсто на 2 пяди, а от землі толстей». Основних в'їздів до замку було 2- «Брони до замку две з баштами под вежами». З півночі, з боку Щекавиці брама звалась «Воєводською», до неї був влаштований доволі крутий узвіз з проміжними майданчиками. З півдня, з боку сучасного Андріївського узвозу брама звалась «Драбською» (Солдатською), перед нею був рів, через рів був міст «добр з узводом на ланцухах двух». Ще з замку на Поділ (з боку Фролівського монастиря) існувала «фортка» (малий прохід), яка у 16 сторіччі майже не використовувалась бо «замкнена завжди, так вдень, яко в ночи». На Замковій горі було 4 криниці більше 50м. завглибшки. У княжіння Володимира Ольгердовича у замку був монетний двір, на одній з веж знаходився єдиний в місті годинник «зекгар», який «со всіма приправами вибиваєт 24». На території замку були розташовані будинки воєводи, ротмістра, солдатів гарнізону, знатних киян та монастирів а також 4 дерев'яні церкви- «3-и руські, 4-а латинська» (сьогодні би їх назвали «православні» та «католицькі», але можливо тоді, у 16 сторіччі таких термінів ще не існувало). І хоча це і не зовсім стосується теми даної статті, варто придивитись до тексту та змісту процитованого документу («Ревізії Київського замку» 1545 року), звернувши увагу на такі речі: -цей офіційний документ безумовно написаний саме давньою староукраїнською мовою, що може свідчити про те, що вона була офіційною у тодішній державі, до якої входив Київ- Великому Князівству Литовському, Руському та Жемайтському (ВКЛ); - згадка про «три руські» церкви з чотирьох може свідчити про переважання у цій державі (ВКЛ) саме східного християнства, а наявність також і «латинської»- свідчити про релігійну толерантність.

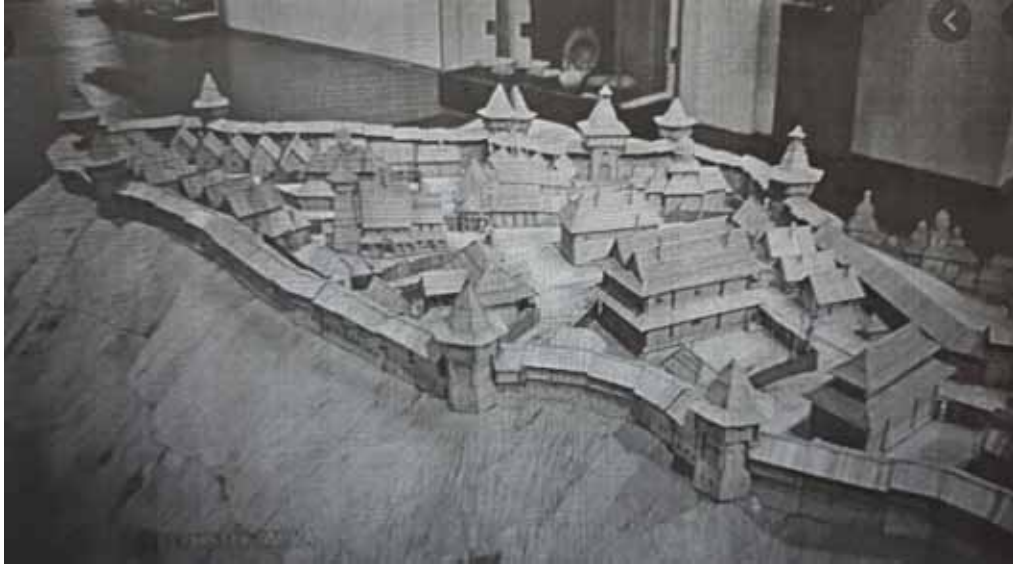

Фото 2. А. ван Вестерфельд. Загальний вигляд Києва з північного сходу. 1651 р. (копія).

Об'ємно-графічні матеріали.

-2 малюнки А. Ван Вестерфельда 1651р. «Загальний вигляд Києва з північного сходу», «Прийом Я. Радзівіла послів Б. Хмельницького у Києві»; - Юрченко П.Г. «Реконструкція палацу А.Кисіля на Замковій горі», 1930-і роки; - Карта-схема «Київ 10- 13ст.ст.», архітектори О. Зоріна, О. Кутовий, В. Розенберг, С. Сазонов- бл.1970р.; - Т. Стрельцова (архітектор-реставратор), С. Кошкін

(художник)- «Макет Київського замку на Замковій горі», 1990і- 2000і р.р., (Музей історії Києва, вул. Б.Хмельницького,7); - О. Хмель «Ескіз ревіталізації території Замкової гори в м. Києві (схема генплану, перспектива, фотофіксація), 2025 р.

*Фото 3. Фото макету Київського замку на Замковій горі, що відображає його вигляд у 16 сторіччі.
Т. Стрельцова, С. Кошкін., бл. 2000 р.*

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження доцільності та необхідності виконання комплексної ревіталізації території Замкової гори в м. Києві для створення громадського простору- «Історико-археологічного парку «Замкова гора».

*Фото 4. Г. Якутович. Литовський замок у Києві. Ілюстрація до драми І. Кочерги
«Свіччине весілля». 1962 р.*

Виклад основного матеріалу. Пропозиції державної програми по комплексній ревіталізації території Замкової гори в м. Києві зі створенням нового громадського простору- «Історико-археологічного парку «Замкова гора в м. Києві» мають включати наступні заходи:

1. Спорудження необхідних будівель і споруд. Для відновлення втраченого у минулому логістичного зв'язку території Замкової гори (та можливості її нормальної експлуатації та обслуговування) з рештою історичних територій Верхнього міста, і першу чергу Старокиївською горою, необхідно і доцільно спорудження пішохідно-транспортного містка (з можливістю його використання тільки легкою спеціальною обслуговуючою технікою) від підніжжя гори Уздихальниця до верхнього плато гори Клинець (частини Замкової). За попередньою оцінкою, така можливість є. Також необхідно буде спорудження на вільній ділянці втраченої забудови однієї з прилеглих вулиць в межах пішохідної доступності адміністративно-технічної та експозиційної будівлі постійно діючої історико-археологічної експедиції з експозиційним залом, робочими приміщеннями, адміністрацією, господарсько-технічними приміщеннями для обслуговування території та зберігання відповідної техніки (2-3 поверхи з мансардою, загальною площею бл. 1500-2000 кв. м.), за попередніми оцінками така можливість теж існує.

2. Комплексний благоустрій території Замкової гори: -санация зелених насаджень; -благоустрій ділянки, зайнятої залишками цвинтаря (у т.ч. на основі архівних досліджень); -прокладання пішохідних доріжок по встановлених дослідженнями лініям укріплень, інших виявлених споруд (та можливо часткового їх відтворення); -сучасне дизайнерське відтворення силуетів замкових споруд з підсвіткою; -комплексне інженерне обладнання території (електрика, вода, каналізація, в тому числі ливнєва, протизсувні заходи, тощо); -стаціонарне обладнання ділянок археологічних досліджень відповідними спорудами та обладнанням (навіси, доріжки, тощо), з подальшою музеєфікацією їх результатів; -комплексне ландшафтне озеленення території; -влаштування видових майданчиків та громадських просторів, тощо.

Фото 5. О. Хмель. Ескізна пропозиція ревіталізації території Замкової гори в Києві, схема генплану. 2025 р.

Фото б. О. Хмель. Ескізна пропозиція ревіталізації території Замкової гори в Києві, схема перспективи. 2025 р.

Список джерел. (Бібліографія).

1. Толочко П.П., 1972. *Історична топографія стародавнього Києва*. – К.: Наукова Думка, - 219 с.
2. Єрофалов Б.Л., 2019. Римський Київ, або Castrum Azagarium на Києво-Подолі. *К.,-А+С.,-488 с.*
3. Івакін Г., 1996. *Історичний розвиток Києва 13- 16 ст.ст.* – К.
4. Зоріна О., Кутовий О., Розенберг В. Сазонов С. 1971 *Карта-схема Київ 10-13ст.*
5. Стрельцова Т., Кошкін С., 2000. Макет Київського замку на Замковій горі, що відображає його вигляд у 16 сторіччі.

Bibliography

1. Tolochko P.P., 1972. *Historical topography of old Kyiv*.-K; *Naukova Dumka*, -219 p.
2. Jerofalov B.L., 2019. *Roman Kyiv, or Castrum Azagarium at Kyivo-Podil*. K.,-A+C.
3. Ivakin G., 1996. *Historical development of Kyiv at 13- 16 century*. –K.
4. Zorina O., Kutovyj O., Rozenberg V., Sazonov S., 1971. *Map-scheme of Kyiv 10- 13 Century*. –K.

Oleksandr Chmel

Asistent

of Department of Architecture Foundation and Architectural Design

KNUCA

khmel.od@knuba.edu.ua.

orcid.org/0009-0008-6750-9916

**SUGGESTIONS ABOUT CONCEPTION OF COMPLEX
REVITALIZATION TERRITORY AND CREATION PUBLIC
SPACE HISTORIC-ARCHEOLOGICAL PARC
«CASTLE MOUNT IN KYIV»**

© Khmel O.D., 2026

Annotation: The Revitalization (the process of return to life destruct objects, territories, by it renovation and give it new functions) in historical city environment is difficult task. One of such territories in historical Kyiv environment is Castle Mount. In this time this territory is difficult accessible, uncomfortable, historical and archeological little learn, don't used today. But for city, it planning, this territory has a great important significance and need the complex revitalization on a base of deep international investigations. As a result of this work must to do creation territory and new public space – Historic-touristic Park «Castle Mount in Kyiv».

Keywords: public space, historical and archeological park, Castle Mount